

ÉRTEKEZÉSEK
ANYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

V. KÖTET. VIII. SZÁM. 1876.

A
MUTATÓ NÉVMÁS HIBÁS
HASZNÁLATA.

BARNA FERDINÁND,

L. TAGTÓL.

Ára 10 kr.

BUDAPEST, 1876.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA BÉRHAZÁBAN).

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Szám. Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l.	Ára 10 kr.
II. Szám. Adalékok az attikai törvkönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l.	10 kr.
III. Szám. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l.	20 kr.
IV. Szám. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l.	10 kr.
V. Szám. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l.	10 kr.
VI. Szám. A keleti török nyelvről. Vámbéry Arminiól. 1868. 18 l.	10 kr.
VII. Szám. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l.	30 kr.
VIII. Szám. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l.	60 kr.
IX. Szám. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l.	60 kr.
X. Szám. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuel től. 1870. 46 l.	20 kr.
XI. Szám. Jelenítés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l.	20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. Szám. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l.	10 kr.
II. Szám. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l.	20 kr.
III. Szám. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Jannovics Gy. l. tagtól 1870. 43 l.	20 kr.
IV. Szám. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez, Finaly Herik l. tagtól. 1870. 47 l.	20 kr.
V. Szám. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l.	20 kr.
VI. Szám. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l.	20 kr.
VII. Szám. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növényteni névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l.	Ára 40 kr.

A

MUTATÓ NÉVMÁS HIBÁS HASZNÁLATA.

BARNA FERDINÁND,

L. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1876.

A M. TUD. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

Az Akadémia bérházában.

Budaest, 1876. Nyomatott az Athenaeum könyvnyomdájában.

A

MUTATÓ NÉVMÁS HIBÁS HASZNÁLATA.

Olvastatott a magyar tudom. Akadémia 1874. october 19-én tartott ülésében.

Fővárosunk nyelvére nézve eddig még nem magyar. Már pedig nemcsak Franciaországra nézve áll a közmondás-szerű: Páris-Franciaország, hanem kisebb-nagyobb mértékben minden országra és népre nézve igaz marad, hogy a főváros kicsiben maga az ország képe. Tekintve fővárosunk hatóságának a közoktatás terén tett nagyszerű áldozatait és azt a körülményt, hogy a tanintézetek nyelve a magyar, méltán remélhetjük, hogy ez újabb nemzedék tulnyomóan magyar fog lenni. A milyen lesz ennek a magyarsága, bizonyosak lehetünk benne, hogy egészen ennek a nyelvéhez fog simulni az egész vidék, az egész ország magyarsága mind széphangzat, mind hanghordozás, mind szófűzés tekintetében.

Nem felesleges tehát szerbe-számba szedni azokat a hibákat, melyeket született németek leginkább szoktak elkövetni, midőn a magyar nyelvet elsajátították, csak így fogván kikerülhetni, hogy a keletkezendő fővárosi magyar nyelvbe idegenszerűségek be ne lopódzanak, s a többi magyarság nyelvére ne hassanak korcsosítólag, hanem mint várni lehet, nemésítve gyarapítólag.

Néhány ilyen hibáról akarok ezuttal szólni, s ezt annyival inkább helyén valónak látom, mert e hibák ma már a neveltetésöket a Bach-korszakban nyert újabb nemzedékbeli

magyarok nyelvezetén is nagy mértékben kezdenek észrevehetőek lenni, s napról napra jobban terjednek mind a hirlapirodalomban, mind a tudományos könyvekben is, s a hibás használatot írónk mintegy conventionalis megállapításnak kezdi tekinteni.

Ezuttal csupán csak azokra a vissza-élésekre szorítkozom, melyek a mutató névmás, és a vele avagy belőle képzett alakok helytelen alkalmazását, felcserelését tárgyzák.

A tárgy különben is régóta vitás kérdés irodalmunkban, s ámbár eddigelő két legilletékesb tudósunk Brassai és Arany János behatóan tárgyalta a »Szépirodalmi Figyelő« 1-ső évfolyamában, s különösen az utóbb említett kitűnőségünk az ügyet a maga szempontjából egészen helyesen fogta fel: még sem tekinthetni azt véglegesen, s annyira megoldottnak, hogy a hozzá szólhatásnak, böngészetnek többé helye nem volna, ha semmi egyéb, már csak azon végből is, hogy e névmások gyakorlati alkalmazásának helyes módja valahára megállapitassék. Ezt pedig véleményem szerint úgy érhetni el legkönnyebben, ha a hibás szólásmódok megfigyeltetnek, kiigazittatnak, s ezen eljárásból a helyesb használatmód következtetés útján elvonatik, hozzá a kulcs megtaláltatik.

Igy ha főnévvel jelölt alany avagy tárgy nincs a mondatban; mivelhogy az előző mondatban már meg volt nevezve, igen sokan a német észjárat vezetéktől (járszalag) eltérni nem tudva nem mernék a német e-snek megfelelő a z alany-, avagy a z t tárgyesetet elhagyni az ige után, mintha erre a magyar igeragozásnak, csak oly szüksége volna, mint a német ige-hajtogatásnak, melyben ez a mondat határozott — és határozatlansága megkülönböztetésére multhatatlanul szükséges. A magyarban ez már egészen másként van, ugyanis itt a mondat határozottsága és határozatlansága — más eszközökön kívül főleg az ige határozott és határozatlan alakjával (alany és tárgyi ragozás) hajtatik végre, melyben a mutató-, avagy esetleg 3-ik személyes névmás már benne foglaltatik és így egészen felesleges lévén a legtöbb esetben egyszerűen elhagyjuk. Így olvasám egy könyvben ez ellen a következő vétségeket: »Jóllehet ez esetek legnagyobb részében, úgy az állatok mint a növényeknél, e két vagy három alak ma már nincs közben

eső fokozatok által összekötve, de valószínű, hogy egykor így voltak ezek. Ismét: »A mozgás ezek némelyikénél határozott volt, másoknál ellenben csak rendkívül csekély volt az.« Itt untig elég lett volna ennyi: másoknál ellenben rendkívül csekély, a volt az-ra pedig semmi szükség. »A növények azonban különböző ingerek folytán birnak oly mozgási képességgel is, mely kétségekivül fontossággal bír azokra nézve« helyett: reájok nézve. »Megpróbáltam tehát kimagyarázni, hogy miként váltak némely növények kúszókká, t. i. azon parányi és szabálytalan mozgási hajlam növekedése által, mely eleinte semmi hasznára nem volt azoknak« (nekik h.). — »Ezen érvek szerintem kevés bizonyító erővel látszanak birni és . . . azoknak kevés súlyt tulajdoníthatunk« (nekik h.). (Darvin K. A fajok eredete a természeti kiválás útján). Ismét másutt: »A lovak neki dühödve ragadták tovább a kocsit. A fasor közepe táján mind b. Piret, mind a kocsis kidobattak abból« (belőle h.). Ellenőr jun. 18. 87. szám.*) — Ismét másutt: »Gyakran bujik halászvar-sákba (a mocsári pocz), de ha véletlenül hamar nem találunk reá, kirágja magát abból« (e. h. belőle). (Gr. Lázár K. Hasznos és kártékony állatainkról 33. l.) — Ismét másutt: »Gyönyörű vidék! ide nem kell patriotismus, hogy az ember mind végig szeresse azt (az »azt« egészen felesleges)« (Magyar Politika 1874. sept. 20.) Ismét másutt: »Én a hiányt észre sem vettem, de házi gazdám figyelmeztetett arra (reá helyett) ha (a hienna) oly nagy, erős volna mint a tigris, kegyetlenségben tul tenne azon« (rajta) helyett. (Gr. Lázár Kálmán. A szabad természetből.) »Azelőtt haszonbérben valának földjei, most maga miveli (Eddig helyesen). Nagyon egy darabban nem igen lehetnek azok« stb. Itt elég lett volna

*) Az idéztem hibás használati példák esetleg vannak kiírva oly művekből, melyek épen kezemnél voltak, melyekről tudtam, hogy íróik a magyar azazt mutató névmás — alany és tárgyeseteit a német es — kimaradhatatlan megfelelésére, — az abból, attól, arra viszonyragait pedig a német davon, darauf stb. azon értékiségének tartják, holott mint alább ki fogom mutatni, ezeknek a magyarban majd soha sem az abból, attól arra, hanem majdnem kivétel nélkül a belőle, tőle, reá stb. viszonyok felelnek meg.

annyi: nem igen lehetnek egy darabban . . . Ismét: »Cselédjei szénát gyűjtenek vala, illatos a z mint erdei rétek szénája.« Ha költői nyelvben az ilyeseket megengedjük is, bizonyos hogy kötetlen beszédben jobban hangzanék így: a széna illatos mint az erdő-réti vagy berki széna szokott lenni. Ismét: »Egy kert felé hajt be a kocsis, látom urasági udvar az,« e helyett: ez egy urasági udvar stb.

Hiba, mely azonkívül hogy a magyar nép beszédében egészen szokatlan, mert felesleges, azt is okozza, hogy a hangsúly egészen más szóra esik mint különben esett volna, úgy hogy ilyenkor bajos még csak megmondani is: nyomatékolt-e az illető mondat, s ha igen, hol a nyomaték? De ezenkívül a szöfűzés egyik igen lényeges elvébe ütközik, melyről azonnal lesz szó.

Ha tehát a mondatban egyszer már az alany és tárgy akár mindkettő együtt, akár egyikök meg volt nevezve, midőn folyvást ugyanazon tárgyról folytatva a beszédet, másodszor van vagyis közvetlenül rólok szó, a reájok vonatkozó mutató avagy 3-ik személynévmást alany- vagy tárgyesetben csak akkor kell kitenni, midőn vagy nyomatékosan akarunk szólani, vagy pedig a létigét pótolja (van), máskor pedig egyszerűen el kell hagyni, p. o. A. mondja: Pali is megérkezett már. B. feleli: Tudom. A. Láttad már? B. Láttam, tegnap a sétatéren. A. Tévedsz, nem ő volt a z, hanem Sándor.

Ennek oka, mint már fennebb említve volt, a tárgyesetre nézve az, hogy a mutató névmás, és a 3-ik személy-névmás tárgyesete a tárgyragozásban mint annak saját alkotó része már benne foglaltatik, ugyanis a magyar: tudja, látja, hallja, még sem érti, németül így esik ki: er weisz, sieht, und hört e s, und dennoch versteht e r e s nicht. Ugyanez az oka az alanyeset elhagyásának is, ugyanis a személyek (alany) az igeragozás mindkét alakjában benn foglaltatnak.

Rokon ezzel egy másik nem kevésbbé lényeges hiba, melylyel szintén igen gyakran szoktak hibázni még másként magyarul jól tudó németek is. Köztudomásu dolog, hogy a két mutató névmás, és pedig mind a főnév előtt együtt álló (ez a, az a), mind a magánálló (ez, az) egyike a közel, másika pedig a távol avagy legalább nem közügybe eső tárgyat je-

lentő szó előtt szokott állani. Ez eddig a németben is így van, helyesebben a közelség és távolság viszonyára a német nyelvnek is van megfelelő mutató névmása (dieser e es, jener e es), de ezek használata a németben sokkal korlátozottabb, s nincs is abban ez az elv azzal a következetességgel végrehajtva mint a magyarban. A német der die das, mely ott nagyon általános használatu mind a dieser e es-t, mind a jener e es-t, vajmi sokszor pótolja, a mi a magyarban soha sem történik, bár ez ellen is van ma már elég elvétel, például: megteszem a barátságot e helyett: ezt vagy azt a barátságot; az esetben, e helyett: abban az esetben stb. A született német tehát, ha megtanult magyarul, anyanyelve eszejárásáról szabadulni nem bírva még ha kezében tart is valamit, azt mondja: a z a k és, a b b ó l a k e n y é r b ó l e helyett: ez a kés. — Hallottam volt még fiatal koromban a vidéken laktomban a mint egy izraelita e szavakkal kínált egy kenyeret megvételre a vásárban egy paraszt-embernek: vegye meg kend a z a kenyér, jó kenyér, búza-kenyer.

Nem felesleges tehát kivált magyarul tanuló avagy tudó, sőt sokszor született magyar ugyan, de romlott nyelv-érzékű magyar ajkuak számára is annyi figyelmeztetés, hogy a magyar a közelség és távolság viszonyát, mind tér-, mind időbelit mindenkor és oly szigoruan megkülönbözteti, hogy ez ellen kivételnek helye nincs, míg ellenben a németben mint látók, a közel- és távolmutató névmásokat a semleges der die das és esetei pótolják, a mi a magyarban sohasem történik, és pedig azért nem, mert ha az »a z« a főnév előtt magában áll, megszűnik mutató névmás lenni, s mint névelőnek egészen más szerepe van. Mit mondanánk mi, ha valakinek eszébe jutna Máté evangélioma XXVI. fejezete 26. és 28. verseit, melyek latinul így hangzanak: Hoc est corpus meum . . . és Hic est sanguis meus novi testamenti, németül pedig így: das ist mein Leib . . . Das ist mein Blut des neuen Testaments. Francziául meg így: ceci est mon corps . . . Ceci est mon sang, le sang de la nouvelle Alliance stb., magyarra így fordítani: Az az én testem . . . Az az én vérem . . . nemde azt mondanók, hogy a ki így fordít, nem tud jól magyarul? mert ezek jól magyarul így vannak: Ez az én

testem . . . Ez az én vérem, az én új szövetségbeli vérem stb., vagy még helyesebben így: Ime az új szövetségbeli én vérem.

Szó volt eddig a térbeli távolsági viszonyról, szóljunk most már az időbeliről is.

Hogyha már egyszer a beszéd tárgya meg volt nevezve, arra többé az, a ki beszél, a távol-mutató névmást nem használhatja, hanem csak a közel-mutatót, még pedig legelől, mivelhogy a beszéd tárgyát, akkor mikor megszakitás nélkül folyvást szó van róla, időben közel lévőnek képzeljük, példának okáért: Előbb Gyulának a birtokáról beszélünk, ismerkedjünk meg most már a családjával is. Ez egy igen mivel és számos tagból álló család stb., nem pedig mint azt újabb időben szokták: mivel és számos tagból álló család a z, mert ez határozottan idegenszerű szólásmód, szolgálai utánzása a németnek, mely ezt így teszi ki: das ist eine sehr gebildete und aus mehreren Mitgliedern bestehende Familie — más volna, ha valaki ezt kétségbe vonná, amaz pedig tovább is megmaradna állítása mellett s így szólana: de, hallod, nincs igazad, mert az csakugyan mivel egy család, — mert a beszélő megszakított, és így már időbeli távolság állott be, s a beszéd újra kezdetett.

De már a ki, mely, mi visszahozó névmások, és a h o g y kötő-szó előtt mindig csak a távol-mutató a z-nak van helye, s ilyenkor a német és angol i t-nek felel meg, p. o. abból még, hogy Pál a z t mondotta, h o g y . . . nem következik (az) hogy stb. A nyelv tündére*) a távol-mutató névmást ilyenkor gyakran el is hagyja, valamint elhagyja sokszor a h o g y kötő-szót is, de ilyenkor alattomban értetődnek, p. o. Kossuth Lajos azt izente (hogy) elfogyott a regementje. Mondtam neki, (azt hogy) hozza el, de nem hozta el.

Az eddig mondottakból láthatjuk továbbá egyszersmind

*) E kifejezés nem új, még kevésbé saját találmányom. Dicső Sámuel-től való: Pannoniai Feniksz, avagy hamvából feltámadott magyar nyelv. Bécsben, 1790. 8-r. e belbecséből még ma is semmit nem veszett jeles mű, 272. lapján olvashatni e helyet: Más európai nemzetek is sokáig küszködtek ugyan a babonáságnak és tudatlanságnak tündérével, de végre mégis erőt vettek rajta.

azt is, hogy mind a közel-, mind a távol-mutató névmás, még pedig a főnévvel együtt álló ez a, az a mindig, eredetileg csak is egyes fogalmakra (főnevekre) mutat a közelség avagy távolság kívánalma szerint, de már a magában álló távol-mutató a az ezenkívül egész eszmékre (mondatokra) is. — A mire így visszamutatnak, akár egyes szó, akár mondat legyen az, mindig már megnevezett, s így tudva lévő határozott valami.

Lehet azonban a beszéd tárgya tudva lévő dolog, de a beszélő megszakított; tovább folytatva előadását ugyanarra általánosságban, határozatlanul akar, de nem alany- vagy tárgy-esetben (ilyenkor mint fentebb látók a mutató-névmást (a z t) a szükséghez képest ki is teheti (nyomaték végett avagy a létige pótlásául) de egyszerűen el is hagyhatja, hanem más esetben rámutatni; a nyelvszellem ilyenkor sohasem a határozott ez az mutató névmásokból képzett a b ből e b ből, arról erről, azzal ezzel alakokat, hanem mindig a határozatlanabb: belőle, róla, reá, vele sat. idomokat használja, vagy is nyelvünk a részben a francia nyelvvel egészen egy ösvényen halad, azzal a különbséggel, hogy az általánosítani szerető francia nyelv valamennyi előfordulatot u. m. helyből mozdulást, vesztglést, és felé vagy neki tartást az en és y-ra szállított le, a magyar pedig minden egyes alkalommal az illető viszony-ragot birtok-raggal ellátva használja, de az éles különböztetés ugyanazon esetben (saját külön e célra szolgáló idomokkal) mindkét nyelvben megvan. Ime ez ellen is gyakran vétenek oly emberek, kiknek észjárata a német. Különböztetni ugyan különböztet a német is ilyenkor, mert elvégre a v o n d e m, sem egy a d a v o n-nal, ugyanis az első határozottabb mint az utolsó, de mert a németben az anyag melyből a különböztetés eme két eszköze véve van, azon egy, (t. i. a névmutató és egy viszony szó) (praepositio) p. o. a u f d e m és d a r a u f, v o n d e m és d a v o n sat. csak hogy az utolsó létrész az egyikben elől, a másikban hátul áll, a különböztetés még sem olyan éles mint a francziában és magyarban. A magyar a b ből e b ből-nek a német v o n d e m felel meg, a »b e l ő l e«-nek pedig a d a v o n. Úgyde a német észjárásu ember ezt a különbséget nem tudja s min-

dig csak a német d a v o n lebegvén szemei előtt, mindig csak ezt fordítja szórul szóra magyarra, úgy hogy az »abból« ő szerinte egyéb mint a német d a v o n nem is lehet, a belőle pedig reá nézve nem is létezik, s ez annyira megy, hogy ezzel az egyetlen névmással élnek az ebből, abból és belőle sat. mind közelségi, mind távolsági, mind általánossági viszony kifejezésére.

Arany Jánosnak fentebb említettem dolgozatát Imre Sándor: »A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata tekintettel az újítás helyes módjaira.« című csak most megjelent pályanyertes művében rövideden ismertetvén, a 130. lapon ezeket mondja: »Az ő és a z között értemény-különbség van, melyet magyar nyelvérzék azonnal sejt. Amaz személyre és élő valóra, emez dologra, — egyszersmind amaz közelvalóra, emez távolira mutat.« S abban a hiedelemben van, hogy az ő felfogása az Aranyéval azon-egy; de téved: ugyanis Arany a mutató névmásokat szigorúan ilyeneknek tartja, és a 3-ik személyes névmással (ő) és ragai-val ellentétbe schol sem helyezi, s csak is az ellen tiltakozik és pedig helyesen, hogy az ő és viszonyragai csak személyekre vonatkozóknak, az a z pedig mintegy ennek neutrumául csak dolgokra vonatkozólag vétessék, míg a most említettem Imre Sándor-féle felfogás az a b b ó l, a r r ó l, a h h o z stb. távolmutató névmás esetragaival a 3-ik személynévmás esetragait ellentétbe helyezvén, amazokat távol, ezeket pedig közelmutatóknak tartja, holott a távol- és közelmutatásra az ellentétes: a b b ó l e b b ó l, a r r ó l e r r ó l, a h h o z e h h e z stb. szolgálnak, már pedig ha a közelségi viszonyra külön, a távolságira ismét külön alakot használ nyelvünk, nyilván való, hogy egy harmadik alak se közelségi, se távolsági viszonyra nem szolgálhat, hanem valami egyébre t. i. az általánossági, semlegességi viszonyra, melyet alább (csak az elnevezésről van szó) közvetlenségi viszonnak is fogok nevezni, és így a 3-ik személyes névmás esetragai tisztán csak az általános rámutatásra valók. Példa ezt világosbba fogja tenni: bemegyek egy írószer kereskedésbe, a fal mellett lévő polczokon tentás üvegeket látok, s a szerint a mint ezek közelebb vagy távolabb esnek hozzám, így szólok a boltoshoz: tentára van szük-

ségem, milyen tenta e z i t t? tessék: e z veres tenta, — hát az? az meg másolótenta hát az a m o t t? a z meg alizarin tenta. A z a z ugynevezett alizarin tenta, melyet most árulnak, olyan sűrű, hogy mindjárt bele szárad a tolluba, s alig lehet írni vele. Biztosíthatom uraságodat, hogy e z nem olyan, meg lesz v e l e elégedve. — Mihelyt a kívánt felvilágosítást megkaptam, úgy hogy a szóban lévő tárgy ismeretes dolog előttem, s éppen csak most beszéltem róla így folytatom. Adjon hát b e l ő l e, a másik kettőre pedig rámutatok s azt mondom: adjon e b b ő l is meg a m a b b ő l is. Ugyanis midőn valamiről közvetlenül beszélünk, csakis egyetlen tárggyal lévén dolgunk, elég róla általánosságban szólni, rámutatásra pedig akár közelire, akár távolira szükség nincs. Mihelyt azonban megszakíttatik a beszéd, újra kezdéskor megint az »a z e z« járja.

* * *

A fentebb felmutatott hibás használatnak a kiigazított helyesb használattal való egybevetéséből a következő gyakorlati hasznu következtetéseket húzom.

Nem látszik célszerűnek a mutatónévmások, a 3-ik személyes névmás, a névelő és ezek különböző előfordulatokban való használatának egy füst alatt, s egymással összevegyítve való tárgyalása; sokkal hamarabb célzt érünk ha külön szerepeik szerint mindegyikkel külön-külön bánunk el. Ehhez képest én megkülönböztetem:

a) a főnév előtt, s vele együtt álló kettős mutató névmást »a z a, e z a« egyiket a távol-, másikat a közel mutató mind idő, mind térbeli viszonyára, — melyek helyett az újabb irodalom szereti az »a z o n e z e n« egészen e célra szolgáló azonértékű mutató névmásokat használni, p. o. a népdalban: ez a kis lány olyan kis lány stb. Ez a világ a milyen nagy stb. Inkább adnak másnak, Annak a hatókrös fekete subásnak stb. Mutassatok utat annak a legénynek (Gyulai P. népkölt. gyűjt.) használata egészen sima s egyszerű, a mint fentebb bővebben előadám;

b) a főnév helyett álló, s arra csak magában állva visszamutató egyszerű mutató névmást (az ez). A magánálló

mindkét ellentétes mutató névmás egészen úgy mint a megelőző főnév előtt álló másik kettő idő- és térbeli távolságban képzelt fogalmak jelölésére egyaránt szolgálnak, s mással nem pótolthatnak, de már eszmékre (egész mondatok) kizárólag csak az »a z« és viszonyragai vannak használatban.

c) A határozott névelőt (határozott) a a z. Közelségi és távolsági viszonynyal semmi köze, s a másik két mutató névmást nem helyettesíti, p. o. Az ember halandó.

d) A 3-ik személyes névmás (ő). A névmutatóval gyakran cserélkezik, midőn személyekről van szó, — példák: Kik voltak a mulatságban? Péter, meg Sándor, meg József. Az is, vagy ő is? Adnád ide a bundádat nekem az utra. Nem adhatom, mert már oda adtam másnak. Kinek? Istvánnak. Neki vagy annak? Sándort kinevezték járásbirónak. Hát Ferenczet? azt vagy őt nem, a z t ha nincs jelen, őt akár van jelen akár nincs. Lehet néha állatokról is használni, példák: beh kövérek a lovaidd. Igen, mert jól tartom őket. De csak többes számban (Arany J.). Egyes számban alany- és tárgyesetben egyszerűen elhagyjuk, p. o.: jó husban van a lovad. Igen mert jól tartom, bárha nem egészen példátlan, hogy állatokról szólva egyes számu alany és tárgyesetben a 3-ik személy névmását reájok vonatkoztatjuk, ilyenkor sohasem a távolmutató a z alany és tárgyesetét, hanem csakis ez ő 3-ik személy alany és tárgyesetét használhatni egészen úgy, mint ez a németben is mind az egyes, mind a többes számban történik, (er, sie, es, sie; ihn, sie, es; sie) p. o. wohin hast du den Schimmel, die Stutte, das Pferd hingeführt? ich habe ihn, sie, es auf die Weide geführt. Hová vitted a szürkét, a kanczát, a lovat? a legelőre. Igy van ez egyébiránt nemcsak a németben, hanem talán a világ valamennyi nyelvében, a mi alul tehát a magyar sem képez kivételt, a különbség csakis az, hogy a magyarban a 3-ik személy alanyeseteit gyérebben s csakis ott teszszük ki, a hol arra nagyobb világosság okáért multhatatlanul szükség van, ennek az oka, mint oly sok más különbözésnek is a nem (genus) hiányában rejlik, ugyanis míg az árja nyelvekben a nem (er sie es) igen lényegesen mutat vissza a névre, melyre vonatkozik, addig a magyarban a visszamutatás sokkal gyengébb úgy hogy a használása ez okon feleslegessé válik, de

nincs is rá szükség, mert e látszólagos fogyatkozást, az ige tárgyi ragozása, melyben az alany és tárgyeset benn foglaltatik, bőven pótolja.

Arra, hogy a 3-ik személy alany- és tárgyesetét néha állatokra is vonatkoztathatja a magyar nyelv, még pedig egyes számban is, Arany János hozott fel alkalmas példákat. Ehhez én még csak annyit adok, hogy ez a dolog fontosabb mint első pillanatra látszik, ugyanis a mi ellen Arany János tiltakozott, hogy t. i. a magyarban az »a a z« az »ő« 3-ik személyes névmásnak mintegy neutrumául tekintethessék, az ma már csaknem szabályul van elfogadva, s az ellene való vétségek mind sürübbekké kezdenek lenni, például csak a napokban olvasám, még pedig született magyar emberről a következő hibás használatot: »Az elragadt lovakja király-utca nagy részén végig rohantak s csak a Laudon kávéház előtt tudták a z o k a t feltartóztatni.« A ki ezt fogalmazta, nyilván abban a nézetben volt, hogy lovakról szólva nem szabad a 3-ik személynévmást ő t ő k e t használni; hogy ez nem áll, úgy hiszem arról az eddig előadottak mindenkit meggyőzhetek. Ugyan e hibás felfogásra vezethetők vissza mindazok az éktelen visszaélések, hogy sokan a mutató névmás alany- és tárgyeseteit ott a hol vagy a 3-ik személyt és esetragait lehetne csak használni, vagy pedig egyszerűen el kellene hagyni: nagy következetesen mindig kiteszik s mint valami csigán járó ajtó-köllönczöt hátul csüngetik, úgy hogy a helyesb nyelvérzékű magyar embert valóságos undorodás szállja meg, midőn ilyesmit kénytelen naponként olvasni.

Minden többi esetei az »ő« 3-ik személynek egyaránt használatnak személyekről, állatokról és dolgokról, s ezeket a két (közel és távol) mutató névmás megfelelő esetragai nem helyettesíthetik, s ime az ellen történik a legtöbb elvétel, de viszont a 3-ik személynévmás esetei sem használtathatnak olyankor, mikor a h o g y kötőszó, és a k i, m e l y, m i vissza-hozó névmás előtt a távolmutató a z e s z m é r e, egész mondatra vonatkozik, p. o. jaj pedig a n n a k az embernek, a k i által az ember fia elárultatik, (Máté XXVI. 24 v.) és a népdalban: A z é r t hogy én szegény lettem. A b b ó l még hogy . . . nem következik, hogy stb. — Továbbá miután a közel-

és távolmutatás tisztét mindig s kizárólag csak a két e célra szolgáló mutató névmás és ragai viszik, ennél fogva a 3-ik személynévmás viszonyragai (az alany- és tárgyeset kivételével) mindig semlegesen mutatnak vissza azon tárgyra a melyről épen szó volt, s azért közvetlenségi viszonynak ne ezhetnök.

Csatlakozom tehát Arany J. abbeli nézetéhez, hogy »nem igaz, hogy az »ő« csupán személyre, »a z« csupán dologra vonatkozik«, csak hogy mint fentebb kifejtém, meg kell különböztetni az ő-nek és az-nak alany- és tárgyeseteit a többi eseteitől, ugyanis az elsők csak személyek és állatokra, az utolsók pedig személyekre és dolgokra különbség nélkül egyaránt szolgálnak.

Az e z a z-ról tudni kell továbbá azt, hogy minekutána nyelvünkben genus nincs, ennél fogva nemcsak azt a tisztét teljesíti, melyet a németben személyekre és dolgokra egyaránt vitető, s a legtöbb esetben a közel- és távolmutatás tisztét is teljesítő der die das névmutató, hanem azt is, melyet a köznemű das végez, az ilyen mondatokban mint: das ist mein Leib, ez az én testem, das sage ich = ezt vagy azt én mondom, das war nicht er = nem ő volt az. Valamint azt is, melyet a németben az es az angolban, pedig az it teljesít, de azért még az ő-nek koránt sem neutruma, hanem ha e szót használjuk azon szerep megjelölésére, melyet ilyenkor végez, legfeljebb csak is maga magának; a németben a névszónak 3 neme van u. m. him-, nő-, és köz-nem, de már a 3-ik személyes névmásnak csak 2. u. m. him- és nő (er, sie). Midőn tehát a 3-ik személylyel köznemű szóra mutat vissza, a német nyelv tündérének nem marad egyéb hátra, mint a köznemű szóra az es-sel, tehát nem személyes névmással mutatni vissza, épen ez az eset az angolban is az it-tel. Ugyde a magyarban nem (genus) nem lévén a magyar ő egyaránt vonatkozik mind a három nemre, következésképp oly pótló köznemű (neutrum) névmásról, milyen a német es és az angol it a magyarban szó sem lehet. Azonban ezeknek még is az »a, a z« felel meg, midőn mint b) alatt említém, a névmással egész mondatokra kell visszamu-

tatni, csak is ily értelemben kívánom azt értetni, hogy »legfelebb önnön magának lehet neutruma«, minthogy különben a nemmel semmi köze nincs ; szükség nélkül azonban mint láttuk, a nyelvszokás sohasem él vele, hanem csak is ott, a hol vagy különböztetés, vagy a nyomaték végett van szükség reája, és pedig azért nem, mert az ige tárgyi ragozásában már benne foglaltatik, és így felesleges pleonasmust okozna.

VIII. Szám. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kuun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l.	Ára 20 kr.
IX. Szám. Magyar szófejtegetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l.	10 kr.
X. Szám. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l.	30 kr.
XI. Szám. A defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l.	20 kr.
XII. Szám. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l.	10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Szám. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóit után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l.	40 kr.
II. Szám. Apáczai Csérei János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
III. Szám. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imret. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
IV. Szám. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l.	20 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd Engel József felett. Finály Henrik l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VI. Szám. A finn költészetről, tekintettel a magyar ösköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l.	40 kr.
VII. Szám. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VIII. Szám. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól 1873. 64 l.	30 kr.
IX. Szám. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól 1873. 12. l.	10 kr.
X. Szám. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l.	20 kr.
XI. Szám. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól 51 l.	20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l.	40 kr.
II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymika hangjegye. 1874. 32 l.	20 kr.
III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak művelése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l.	40 kr.
IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l.	20 kr.
V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l.	20 kr.

VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l.	Ára 15 kr.
VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól	15 kr.
VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l.	15 kr.
IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l.	15 kr.
X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap.	15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l.	25 kr.
II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l.	30 kr.
III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48. l.	30 kr.
IV. Szám. Brassai és a nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l.	15 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd. Kriza János l. t. felett Szász Károly r. tagtól. 1876. 40 l.	25 kr.
VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l.	20 kr.
VII. Szám. Aeschylus. Télfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l.	80 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTÁLMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata,

tekintettel

az ujtás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM:

Bevezetés. — I. Hangtani ujtások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.